



TEKSTI JA KUVAT: JOHANNA VIITANEN

## Aito luonnonlaidun tekee hyvää **hevoselle ja luonnolle**

Yhä useampi hevonen työskentelee kesällä tietämättään maisemoijana. Laidunnus loi aikoinaan arvokkaita luontotyyppisiä, jotka katoavat nyt nopeasti. Aito ja hoidettu luonnonlaidun sopii hevosille, ja sen oikeaoppinen laidunnus on ympäristöteko. Mikä tahansa rikkaruohopalsta ei kuitenkaan ansaitse luonnonlaitumen nimeä.



**Kaikki luonnonlaitumet eivät ole niukkoja. Jutun kuvat ovat Uudeltamaalta järvenrantalaitumelta, jolla kasvaa heinäkasvien ja lehtipuiden lisäksi kostean paikan lajeja kuten mesiangervoa, keltakurjenmiekkää ja räikeänpunaista rantakukkaa.**

**U**seimmat hevoset laiduntavat peltolaitumilla. Hyvin hoidettu nurmi tuottaa tehokkaasti rehua, pelto on helppo hoitaa ja aidata, eikä hevosia tarvitse etsiä kaukaa vaikeasta maastosta.

Peltolaitumilla on myös kääntöpuolensa. Yksitoikkoinen ympäristö ei aina innosta hevosia liikkumaan. Sisäloiset juhliivat, jollei aluetta laidunnetta välillä muilla eläimillä tai nurmia uusita tarpeeksi usein. Puuton pelto ei suojaa paahteelta ja sateelta, vaan laitumenpitäjän täytyy järjestää suojaksi katos tai muu rakennus.

Oikein viljelty peltolaidun sopii varsinkin siitos- ja nuorille hevosille. Harrastehevosille ja poneille se saattaa kuitenkin tarjota liikaa syötävää. Yhtälöä ei ratkaise puhki kaluttu peltolaikku, sillä sen ruohontyngät sisältävät paljon haitallisia fruktaaneja. Ne aiheuttavat muun muassa kaviokuumetta ja lihasvaivoja.

Joskus ratkaisu löytyy luonnonlaitumilta. Niihin kuuluvat monentyyppiset niityt, hakamaat ja metsälaitumet sekä muut niin sanotut perinnebiotoopit.

Aitoja luonnonlaitumia on jäljellä vähän. Luonnonlaidun ei tarkoita pusikoituvaa peltoa, rikkaruohotarhaa eikä kesantoa, joka puskee pelkkää saunakukkaa. Aito luonnonlaidun on syntynyt vanhan maatalouden sivutuotteena, laiduntamalla ja niittämällä. Sitä hoidetaan sopivalla lohkokierrolla ja tarvittaessa niittämällä, jotta hevosten ei tarvitse syödä kuivaa, kortista heinikkoa.

Luonnonlaidun ei aina käy laihdutusleiristä, sillä kasvillisuus vaihtelee luontotyypittäin. Rehevä rantaniitty elättää jopa vilkkaat nuoret orit tai imetävät tammot. Nummet, metsälaitumet ja karut kedot taas sopivat pienille laumoille ja vähään tyytyville roduille.

### Perinnemaisema katoaa

Peltolaitumen nurmea hallitsee muutama heinäkasvi, mutta luonnonlaitumella voi viihtyä kymmeniä ruoho- ja puuvartisia lajeja. Tuoreilla niityillä on laskettu aikoinaan kasvaneen keskimäärin 115 kasvilajia.

Vanhat laidunmaat kasvavat umpeen, rehevöityvät ja katoavat, kun laidunnus loppuu. Viimeisten kymmenen vuoden aikana on kunnostettu noin 20 000 hehtaaria perinnemaisemaa, mutta se ei riitä säilyttämään harvinaisia luontotyyppisiä.

Käytännössä luonnonlaitumen pitää olla reilusti isompi kuin peltolohkojen. Yksi hevonen tarvitsee viljeltyä nurmea noin 0,25–0,5 hehtaaria, mutta luonnonlaidunta pitää varata 0,7–20 hehtaaria. Alan tarve riippuu luontotyypistä. Esimerkiksi tuoreella niityllä riittää hiukan isompi ala kuin peltolaitumella. Vähiten ravintoa tuottavat metsälaitumet, nummet ja kuivat kedot.

Luonnonlaitumen hoitajan pitää huolehtia hevosten lisäksi maaperästä ja kasvillisuudesta. Kaikki luontotyypit eivät kestä kulutusta. Lisäksi sonnan tyyppi ja fosfori saattavat rehevöittää maata, eivätkä karun paikan kasvit enää menesty. Moni täydentääkin luonnonlaitumia peltolohkoilla, jotta maasto saa levätä ja hevosille riittää ruohoa koko kesäksi.

### Luonnonlaitumilla kansallismaisemassa

Perinnebiotooppi tarkoittaa luontotyyppiä, joka on

syntynyt laiduntamalla, niittämällä, raivaamalla, kullottamalla tai kaskeamalla. Perinnebiotooppeihin lukeutuvat niityt, kedot, ahot, hakamaat, nummet, metsälaitumet ja kaskimetsät.

Eniten perinnebiotooppeja on löytynyt Varsinais-Suomesta ja vähiten kaakosta. Yleisimpiä ovat metsälaitumet, hakamaat sekä suo-, merenranta- ja tuoreet niityt. Harvinaisimpiin kuuluvat puolestaan kedot, lehdesniityt, nummet ja niittoniityt.

Suomessa on jäljellä nelisen tuhatta perinnebiotooppialuetta, jotka kattavat maapinta-alasta häviävän pienen osan: noin 1,3 promillea. Niistä löytyvät monet uhanalaisimmista luontotyypeistämme. Joka viides perinnebiotoopin kasvi tai eläin on uhanalainen.

Kolme vuotta sitten perinnebiotoopeille myönnettiin seitsemän miljoonaa euroa tukirahaa. Nyt tiedetään, ettei viljelijöiden ja yhdistysten saama tuki pelasta biotooppeja. Hevoset muuttuvat taistelussa entistä tärkeämmiksi, kun karjatilat vähenevät.

Yksi perinnemaiseman hoitajista on Nina Viitamäki, jonka hevoset ja poni kulkevat luonnonlaitumillaan Sastamalassa, entisessä Vammalassa, kuuluisan Pyhän Olavin kirkon kupeessa. Alueen laitumet kuuluvat Rautaveden kulttuurimaisemaan, joka on yksi Suomen 27 kansallismaisemasta. Hevosten lisäksi maita hoitavat lampaat. Laitumet kuuluvat Viitamäen naapureille, joiden suku on viljellyt niitä sukupolvien ajan.

– Hevoset laiduntavat noin kymmentä hehtaaria. Lohkomme alaa suunnilleen kahdeksaan osaan, joiden kasvillisuus ja ympäristö eroavat toisistaan jonkin verran, Nina Viitamäki kertoo.

Noin kolmannes laidunalueesta on virallista perinnebiotooppia. Luontotyypit vaihtelevat kuivista kedoista rantaniityihin ja tuoreista niityistä metsälaitumiin. Aluetta on laidunnettu lehmillä vuoteen 1995 saakka, sen jälkeen lampailla ja vuodesta 2005 alkaen myös hevosilla.

Tyrvään perinnebiotoopeissa kasvaa muun muassa keltamataraa, mäkitervakkoa, keltamaksaruohoa ja kevättädykettä. Maasto vaihtelee tasamaasta mäkiin ja tiheistä metsikoista alaviin ruohomaihin.

– Hevosten ulottuvilla on melkein pä kaikenlaista maastoa, jopa jyrkäniteitä ja rantaviivaa. Vain hiekka- maat puuttuvat, Viitamäki toteaa.

### Lammasverkkoa, hirsilankkua ja harjaterästä

Luonnonlaidunta ei aina ole helppo perustaa. Korkea heinikko ja pensaat vievät tehoa sähkölangoilta, eivätkä tolpat uppoa kivikkoon. Luonnonvaraiset eläimet saattavat rikkoa aitoja yhtenäin, ja laitumenhoitaja joutuu korjaushommiin.

Tyrväällä laidunlohkoja kiertää lammasverkkoaita.

– Aitaa on paikoin laudoitettu, jotta hevoset erottavat aitalinjat kunnolla. Kirkon lähellä perinnebiotooppialueella on käytetty vankkoja puutolppia. Poikkijuoksut ovat siellä halkaistua hirsilankkua, Nina Viitamäki kertoo.

– Näillä niityillä on pitkät perinteet heinämaina. Sotavuosina kirkko toimi jopa heinävarastona, Viitamäki kuvaa.



Hevoset tarkastetaan laitumella päivittäin jos siki, että kirkon lähellä vilisee turisteja.

– Ihmiset saattavat jopa kivittää hevosia. Siirrämmekin hevoset usein turistiaikaan takamaille, ja lampaat saavat hoitaa edustustyöt kirkon kupeessa.

Hevoset ja lampaat estävät luonnonlaitumia kasvamasta umpeen. Eri tavoin laiduntavat lajit hoitavat maisemaa yhdessä tehokkaammin kuin pelkät lampaat, lehmät tai hevoset.

– Hevoset elävät sulassa sovussa arkojen lampaiden kanssa. Pikkuponi jahtaa niitä joskus leikillään, mutta isot hevoset eivät niistä paljon piittaa, Nina Viitamäki kertoo.

Lampaat ja hevoset syövät selvästi eri tavoin. Hevoset ovat kulinaristeja ja valikoivat parhaat päältä. Apila ja muut vanhojen heinäniittyjen kasvit maistavat kaikille.

– Hevosten on kuitenkin hyvä syödä muutaakin. Siankärsämöt, pujot, mesiangervot ja muut karkeavartiset kasvit lisäävät syljeneritystä. Puita hevoset kaluavat jonkin verran: kuusista ja pajuista kelpaavat rungot ja koivuista lehdet.

Laitumilla kasvaa jonkin verran hevosille myrkyllisiä ja haitallisia kasveja, muun muassa mäkikuismaa ja leinikkejä. Viitamäki kertoo hevosten jättävän ne yleensä syömättä, koska muuta ravintoa riittää.

– Hevoset välttävät taitavasti sekä haitallisia kasveja että laidunten vaaranpaikkoja.

### Hevonen sopii maisemanhoitajaksi

Järkevä lohkojako ja -kierto korostuvat luonnonlaitumilla, varsinkin perinnebiotoopeissa.

– Lohkomme ja vaihtelemme laidunalueita ravintotilanteen ja kasvillisuuden mukaan. Joskus lohkoja täytyy yhdistää, jotta syötävää riittää, Nina Viitamäki sanoo.

– Maan pitää välillä levätä tulematta talloiksi. Lohko täytyy mitoittaa sään ja kulutuksen

mukaan, koska liian pienellä alueella eläimet sotkevat maan nopeasti kasvien juuriin asti.

Ennen kuin hevoset ryhtyivät maisemanhoitajiksi, Tyrvään perinnebiotoopeja piti niittää. Lampaat eivät ehtineet syödä kesän aikana tarpeeksi.

– Jonkun verran syötävää jää edelleen yli. Syömättä jäänyt kasvusto vanhenee ja kuivuu, eikä se kortisena maistu eläimille.

Laidunnuksen ja niiton seurauksena alueella menestyvät kymmenet kasvilajit, jotka vuorostaan houkuttavat hyönteisiä, lintuja, nisäkkäitä ja sammakkoeläimiä. Kedot ja niityt kuhisevat perhosia, kun taas käärmeitä kylällä ei perimätiedon mukaan ole koskaan nähty.

– Laitumilla kasvaa tyypillisiä keto- ja niittykasveja, Viitamäki kertoo.

– Niiltä löytyy esimerkiksi ahomansikkaa, ketunleipää, siankärsämöä, rohtoraunioyrttiä, pömmelehteä, keto-orvokkia, neilikkaa, tervakkoja, apiloita, takiaisia, mesiangervoa, villivadelmaa, nokkosta ja tietenkin paljon heinäkasveja.

Tyrvääläiset varjelevat perinnebiotoopeja vieraslajeilta ja muilta tuliaisilta. Eläimet eivät saa kulkea vapaasti biotooppi- ja muiden laidunten väliä, jotta ne eivät kuljeta perinnebiotooppihin vieraiden kasvilajien siemeniä. Tulokkaat valtaisivat helposti alaa harvinaisilta kasveilta.

Biotooppilohkoilla eläimiä ei myöskään saa ruokkia laitumen ulkopuolelta tuoduilla rehUILLA. Hevoset ja lampaat laiduntavat biotooppi-alueella niin pitkään kuin purtavaa riittää, ja siten ne siirretään muille lohkoille.

– Perinnebiotoopit kuitenkin tarvitsevat eläimiä. Jos maita ei niitetä eikä laidunneta, isot heinäkasvit valtaavat alaa hennoilta niity- ja ketolajeilta. Korkeat ja nopeasti kasvavat lajit varjostavat pieniä kasveja, jotka vähitellen nääntyvät valonpuutteeseen.

Umpeen kasvanut alue ei juuri kohenna luonnon monimuotoisuutta.

– Siksi maisemalaidunnus on ehdottomasti hyvä asia – varsinkin silloin, kun on tarjolla eri lailla laiduntavia eläimiä, Nina Viitamäki toteaa.

Viitamäki toteaa hevosen sopivan hyvin perinnemaiseman hoitajaksi. Se viihtyy laajoilla laidunlohkoilla, joilla syömistä ei tarvitse rajoittaa. Isoilla laitumilla hevonen myös liikkuu tarpeeksi, jopa kymmeniä kilometrejä päivässä.

– Luonnonlaitumilla lauma elää lajilleen ominaisesti. Huonokuntoinen hevonen muuttuu rauhalliseksi mutta iloiseksi, vanha nuortuu ihan silmissä. Mieli vaikuttaa fysiikkaan ja päinvastoin.

### Nokkaunet vaikka kivikossa

Ojat, pientareet, kivikot, ruovikot, vaikea maasto ja säänvaihtelut kuuluvat luonnonlaitumille. Sade häiritsee laumaa yleensä vähemmän kuin paahde.

– Hevonen osaa hakeutua sinne, missä sillä on mukavinta. Hoitaja huomaa nopeasti, miten eri lailla hevonen ja ihminen käyttäytyvät. Tuulisella ja sateisella säällä eläin voi löytyä ruohoauekan keskeltä, vaikka itse mönkisin mieluiten suulin taakse piiloon, Nina Viitaniemi kertoo.

Hevonen saattaa myös – vastoin yleistä luuloa – mennä makaamaan kaislikkoon tai sen reunamille.

– Lauma nukkuu milloin missäkin. Hevoset voivat maata jopa kivikoissa. Uimaan porukka ei ole lähtenyt, vaikka järvelle pääsee monesta kohtaa. En ole myöskään huomannut hevosten

juovan järvestä, toisin kuin lampaat tekevät.

Luonnonlaitumet ovat Viitamäen hevosten ainoa ravinto kesäisin.

– Laidunkauden alussa kasvillisuus on tietysti hentoa, ja siirrymme pois talviruokinnasta asteittain. Siirtymäaikana hevoset saavat heinää tallinpihaan, mistä ne käyvät juomassa koko kesän.

Suojakatoksia Tyrväällä ei juuri tarvita, sillä laitumilta löytyy tiheää metsää, suojaisia kalliuseinämiä ja muita suojapaikkoja.

– Haastavimpia ovat aidat ja siivous. Lampaiden tihutyöt pitää korjata, ja isoilla lohkoilla sontaa löytyy laajalta alueelta.

Luonnonvaraiset eläimet voivat aiheuttaa laitumenhoitajalle harmaita hiuksia. Tyrväällä petoja ei ole näkynyt, vaikka pantasudet viihdyvät entisen Vammalanseudulla.

– Kolme tai neljä yksilöä liikkuu lähellä, ei montakaan kilometriä meiltä. Tietääksemme ne eivät ole tulleet lammis- ja hevoslaitumille. Kylällä on aina ulkona muutama koira, jotka ilmoittavat nopeasti oudoista kulkijoista, Viitamäki sanoo.

– Kettuja sen sijaan vilisee rantamaisemissa ja kivikoissa. Talvisin ne juoksevat jäällä, ja onpa joskus hirvikin tullut vastaranalta.

– Meillä on perinteinen maalaismiljöölaitumineen ja eläimineen. Joskus tuntuu kuin eläin keskijalla eläinten ja luonnon keskellä, totea kuusivuotiaana ratsastuksen aloittanut Nina Viitamäki. Hänen hevosuransa on kulkenut pienestä yksityistallista monen oman hevosen kautta kansallismaisemaan. Se on innostanut tallinpitäjän opiskelemaan ja harjoittamaan kasväläkintää Luontoäidin hevosten-yrityksessään.

Myös lähiympäristö suhtautuu maisemaa hoitaviin eläimiin myönteisesti ja niitä kunnioittaa.

– Maisemoijana hevonen on rauhallinen ja ylväs katsella. Moni huokaa ihastuksesta, kun näkee kylänraitilla hevosen. ♦

### Lue lisää luonnonlaitumista ja perinnebiotoopeista:

- ✂ Raunio A., Schulman A. & Kontula T. (toim.): Suomen luontotyyppien uhanalaisuus. Osa 2, luontotyyppien kuvaukset. Suomen ympäristökeskus, 2008.
- ✂ Korpilo B.: Eläimet luonnon- ja maisemanhoitajina. Maa- ja metsätalousministeriö, 1997.
- ✂ Erola J. & Saastamoinen M.: Hevoslaitumilla. Vudeka, 2008.
- ✂ Vainio M. ym.: Suomen perinnebiotoopit: perinnemaisemaprojektin valtakunnallinen loppuraportti. Suomen ympäristökeskus, 2001.
- ✂ Perinnebiotooppien hoito Suomessa. Ympäristöministeriö, 2000.